

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Никола Кръстев Кръстев,

докторант на самостоятелна подготовка, специалност 05.04.11 –

Общо и сравнително езиковедие (зап. № РД-20-547/23.03.2005),

на тема

СЪЩНОСТ И УНИВЕРСАЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИМЕТО И ГЛАГОЛА

Рецензент: проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова

Документацията за защитата на дисертацията е в пълна изправност и отговаря на изискванията на ЗНСЗ. Проведено беше предварително обсъждане на труда, на което подробно и аналитично от страна на всички присъстващи бяха отбелязани както достойнствата на разработката, така и отделни спорни или не добре изяснени моменти. Тъй като направените от мен препоръки и забележки са много сериозно обмислени от дисертанта и повечето от тях са взети под внимание в съответствие с лингвистичните му убеждения, тук те няма да бъдат повторени.

Предложената за обсъждане работа на г-н Никола Кръстев е съдържателна и интересна. Авторът е обърнал поглед към двете основни морфологични множества, обединени с названията *име* и *глагол* и заемащи двата крайни полюса на морфологичната ос на всички езици, в които думата е глобална структурна и семантична единица. Работата е изградена стройно и е разделена на 3 части. В първата се прави преглед на историята на въпроса и се изяснява разбирането на дисертанта за лингвистичните категории и езиковите универсалии. Втората част е посветена на методиката за съпоставка на емпиричните данни, а третата е посветена на въпроса за категориите в системата на езика. Именно в нея е разположена и заключителната глава, озаглавена приблизително като цялата дисертация.

Дисертацията респектира читателя както със сложността на темата, така и с отговорното отношение и възискателността на автора към самия

себе си. Още в началото искам категорично да заявя, че работата е безспорно защитима и нейната научна ценност не подлежи на никакво съмнение; това ми убеждение лежи в основата на всичко, което бих казала за нея. И тъй като защитата е процедура, предполагаща подробно обсъждане и дискусия с автора, ще си позволя наред с отбелязването на положителните моменти, които така или иначе са основното качество на труда и дори не се нуждаят от доказателство, да отбележа и някои все още спорни за мен твърдения или пропуски, които с лекота могат да бъдат отстранени при по-нататъшната работа над темата – разбира се, ако авторът желае това. Постъпвам така, изхождайки от убеждението, че подробно обсъждане заслужава само един сериозен и задълбочено разработен труд.

Разглежданата дисертация свидетелства, че е извършена огромна лингвистична изследователска работа и че авторът се стреми към изграждане на своя концептуална рамка, снабдена с богат доказателствен материал. Този материал е взет от три групи типологично различаващи се езици: полисинтетични, аглутинативни и коренови (у автора – коренни). Естествено, на първо място тук е поставен езикът навахо. Към казаното от автора бих могла да добавя, че той е в центъра на вниманието на антропологичните лингвисти още от появата на първите изследвания на Франц Боас и на други статии (в това число и на Сапир) в първия том на Боасовия *Handbook of American Indian Languages*; целият втори том съдържа само изследването на Сапир на такелма – южен пайют, в което има много съпоставки с навахо, а цитираното в дисертацията изследване на Сапир и Хари Хойер излиза много по-късно (1967), след смъртта на Сапир. Пак тогава Хойер публикува и другите му изследвания за навахо и така се получава наистина една доста пълна дескрипция на този език. Затова може да се твърди, че освен широкото разпространение на навахо и дори признаването му на места за официален език, интерес у лингвистите поражда и изключително подробната му дескрипция. Много интересно е представен инуит (в неговите варианти), който е най-интересният глаголнодоминиращ екзотичен език измежду езиците, в които всъщност няма глагол в морфологична цялост, но има „глаголообразни“ комплекси, съответстващи до голяма степен на нашите глаголи само (!) на континентно равнище. Убедителна е позицията на автора да не приема кечуа за

родствен на други южноамерикански езици. И тук искам да отбележа двойната опора на разсъжденията му – той се базира както на структурно-морфологични характеристики, така на контенсивни конструкти. Подобен подход се набелязва още в типологичните разсъждения на Е. Сапир, но при него те са преди всичко във вид на протест против ограничените възможности на морфологичните класификации на езиците. Съвременното езикознание е направило решителна крачка напред към подчертаване на съдържателната страна на езиковите единици и Н. Кръстев е застанал много твърдо на стабилната почва на контенсивната типология. Съвсем определено може да се каже, че той е от малкото наши автори, работещи в тази област. Нещо повече: задълбоченото изследване на материала му дава правото в края на труда си да заяви, че „единствено контенсивната класификация е способна да осветли и да предскаже системните взаимоотношения между категориите в езика“ (300).

Това, което най-много ми допадна в работата, е виждането на автора за самоорганизацията на системите, за образуването на нелинейни и несиметрични зони след определена точка на бифуркация и насочването му към идеите на Иля Пригожин. И това е напълно обяснимо, защото е съзвучно с моята теория за антистемата и с възгледите ми за наличието на дисипативност в езиковите системи и за флукуационни процеси, водещи до тяхното преобразуване, при което неравновесието става източник на подредба от нов тип.

Напълно приемам разбирането на автора за детерминацията, рода и числото като неуниверсални категории и за неодушевеността като фактор, внасящ функционални различия между агенса и субекта; приемам разграничаването на процесите категориална и лексикална (у автора лексематична) детерминация. Особено ценя стремежа на г-н Кръстев да работи в рамките на една методика, която разкрива възможността резултатите от анализа на системния характер на езика да послужат за типологизиране на универсалните му свойства и да бъдат обвързани с невроботиотичните процеси (не зная защо той говори само за потенциални невроботиотични процеси – вж. 300), т.е. в един по-обобщен план – с биотичните характеристики на човека.

Още в уводната част авторът отбелязва двойствения характер на името и глагола и проследява тази двойственост в целия труд. Той правилно определя същността им като проява на логико-ментални процеси, свойствени само на вида човек. В същото време твърди, че те не са чисто езикови структури (3). Тук се налага веднага да възразя терминологично, тъй като името и глаголът в съвременното езикознание не се обозначават като структури, а като определен вид множества. Структурата се тълкува като релационна мрежа, присъща на единиците от тези множества, тя е идеална същност, докато множествата са реални материални същности. Лично аз тук бих говорила за формации, защото понятието формация обединява конструктивните особености и релационните възможности на множествата, а именно за това става дума в дисертацията.

Авторът предпочита да тръгне от системата на езика, разбираана в традициите на Сосюр, за да предложи виждането си за дефинирането на глагола и името. Аз приемам с уважение всяка концепция, ако изследователят е последователен в нейните рамки. Затова въпреки съмненията си в правилността на приемането на Сосюровата схема за изходен пункт ще проследя логическата последователност и непротиворечивост на авторовото виждане. Ще отбележа само мнението си, че не е редно да не приемаме за основа когнитивните процеси само поради факта на тяхната недоказуемост. Те не са толкова недоказуеми, колкото ненаблюдаеми, но това едва ли може да бъде причина за отказ от работа с тяхното признаване. Авторът твърди: „При положение че не са изучени напълно когнитивните процеси, които пораждат речта, няма как да започнем анализа си от тях, за да достигнем до вече добре проучените езикови структури...” (4-5). Школата, от която аз съм излязла, изповядва тъкмо обратното: езиковите проучвания могат да имат за изходна позиция система от понятия и процеси с неясни, размити граници, защото човешкият мозък има свойството да оперира с такива понятия, а що се отнася до езиковите структури, то те също не са проучени основно и винаги в тях се откриват нови нива. Затова говорим за втори синтактичен и семантичен план, за пресупозитивна основа на езиковите единици от всички равнища и т.н. Затова все още спорен остава и въпросът дали само глаголът може да бъде организационен център на изречение, както твърди

Л. Тениер – едно мнение, с което и авторът на дисертацията като че ли е съгласен. Според Г. А. Золотова в европейския стандарт и името може да бъде организационен център на изречението (ср. нейния пример *Над Невской башней тишина*, в който глаголът не е пропуснат, а е невъзможен, но изречение има). Повтарям, обаче, че това е мое мнение и аз не искам да го налагам на автора. Напротив, искам да отбележа, че трудът му може да бъде оценен по достойнство и от човек с доста различно от неговото лингвистично възпитание.

В първа глава е представен исторически преглед на проблема, който не се нуждае от особен коментар, тъй като е базиран на известни от историята на езикознанието факти. Те са намерили една много стройна ситематизация и всеки описан етап е обвързан с определена цел. Така във връзка с ролята на древноегипетската цивилизация е очертано чисто семантичното отношение на древните египтяни към езика, водещо от цялото към отделните му елементи. Много точно е констатирана една особеност на шумерските глаголи, които могат да притежават редица маркери, в това число и пространствени. Убедителна е позицията на автора, когато той се съгласява с Вяч. Вс. Иванов, според когото определеността на хетските именни конструкции спрямо неопределеността на глаголните на теоретично равнище има своята проекция в староарабската граматична традиция. Правилен акцент е поставен върху индийската традиция, оценено е високо научното дело на Панини и Бхартрихари, което провъзгласява възприемането на частите на речта и разчленяването на думата чрез анализ, нямащ нищо общо с действителността. Държа да отбележа, че именно тази идея се използва днес от всички сериозни изследователи на детската реч. Напълно приемам мнението, споделено от автора, че големият принос на Платон е в опита му да изведе на логическа основа двете първични езикови множества – името и глагола. Напълно приемам и оценката на ролята на Аристотел, разграничил глагола от името на базата на времева определеност и интерпретирал флексията като обозначение на принадлежност, единство, множество и т.н. в зоната на имената и като обозначение на отношение между разговарящи в зоната на глагола. Отбелязването на това отношение е особено важно, защото то не е „самотно“ в теоретичната схема на Аристотел – то е свързано с неговите реторични възгледи и фактически

може да се смята за една от първите плахи стъпки към създаването на граматиката на говорещия и граматиката на слушащия.

Никола Кръстев е от малкото български езиковеди, обърнали сериозно внимание на учените от Арабския халифат, на Басрийската, Куфийската и Багдадската школа и, разбира се, на гениалния автор на *Ал-Китаб* Сibaуейхи.

Създаването на филологически подход в славяноезичния свят е изложено правилно, но, според мен, излишно подробно. Споменати са факти, свързани с използването на славянската азбука, с лексикографията и превода, които нямат пряко отношение към темата и малко я разводняват.

По раздела *Лингвистичен етап* нямам сериозни забележки и оставям на читателите на труда да си съставят собствено мнение. Моето мнение е напълно положително. В интерпретирането на Хумболтовите идеи ми липсваше само първият му европейски интерпретатор Густав Шпет. Може би това е причината за често срещаното, но неправилно твърдение, че Хумболт развива философския си поглед върху езика изцяло в традициите на немската класическа философия на Кант, Фихте и Шелинг (53). Първо, Хумболт не поставя в една редица тези трима философи, той провежда строга разграничителна линия между първия и другите двама. Фактически Хумболт е не последовател, а един от главните опоненти на Кант, а от системите на Фихте и Шелинг приема предимно психологическите елементи. Този факт е изяснен първо от Густав Шпет, който, като носител на езика, се е ориентирал най-добре в сложната плетеница на Хумболтовата фраза, затрудняваща и до днес повечето читатели, дори лингвистите-негови сънародници.

Както се полага на всеки испанист, авторът се опира основателно на възгледите на Е. Косериу, който е един от първите, предложили дефинирането на езиковите категории в рамките на цялата система на езика, при това с ориентация към съдържателната ѝ страна. Н. Кръстев прави едно чисто разграничаване на лексикалното и категориалното значение, като отбелязва, че първото предава онези съдържания от понятието и менталния образ на извънезиковия референт, които не зависят от категориалната принадлежност на думата, а категориалното

значение съдържа информация за свойствата на езиковите единици, на които е раздробен понятийно-менталният образ (качество, свойство, процес и т.н.). Много умело е представено всичко, което съвременната наука дължи на древните филологически трудове и на цялостната история на лингвистичното знание за осмисляне на опозициите същност – действие, аргумент – предикат, статика – динамика, автономност – неавтономност, референция – предикация. Разбира се, оценката на отделните учени е – и това е съвсем нормално! – в определени моменти субективна. Това показва, че авторът има свое виждане за нещата и е готов да го отстоява. Това, от друга страна, може да породи дискусия, което също е признак, че читателят се среща с друго виждане на подхода към определени проблеми. Като пример мога да отбележа доста спорната за мен оценка на Роналд Лангакър и разсъжденията за неговите когнитивистки несполуки.

Всяко изследване, извършено на когнитивно равнище, рано или късно опира до проблемите на детската реч и до формирането на семантичното пространство у децата. До тази проблематика стига и Никола Кръстев, като се опира на възгледите на Виготски без да пропуска и по-съвременните и безспорни изследвания на Жан Пиаже.

Н. Кръстев говори много убедително за темпоралната доминация в триадата на аспектуално-модално-темпоралната подсистема на езиците от номинативен тип. В тези разсъждения намирам много общо с позициите на А. В. Бондарко, който е широко представен в библиографията и тук преди всичко трябва да бъде отбелязан първият том от поредицата *Функционална граматика*, в заглавието на който е обозначен и таксисът.

В дисертацията на Н. Кръстев са изказани редица твърдения, които остават като безспорни в съзнанието на читателя в неговата формулировка. Към тях се отнася например заключението, че всички изследвани характеристики на името и глагола могат да бъдат сведени до речемисловните процеси на фрагментиране и дефрагментиране. И което според мен е особено важно: проследяването на контенсивното развитие на фрагментиращите и дефрагментиращите процеси създава възможност за съвместяване на разноредови принципи в общ и надграждащ семиотичен принцип, чиято еволюция на функционирането протича от

референция през атрибуция и активна предикация до пълна глаголна предикация (по-подробно вж. 299-301).

Авторефератът отразява правилно текста на дисертацията и съдържащите се в нея приносни моменти. Темата е намерила отражение в 12 сериозни предварителни публикации.

За дисертацията на Никола Кръстев може да се говори още много и много. Но най-важното е, че пред нас е застанал един изключително ерудиран и самостоятелно мислещ млад човек, напълно изграден научен работник с доказани професионални качества, с желание за работа в зоната на така наречените високи теории. И изборът на темата, и самата ѝ разработка респектират и пораждат у читателя както желание за разговор с дисертанта, така и за запознаване с някои от цитираните автори, които преди това не са били в центъра на полезрението му. Дисертацията на Никола Кръстев е един голям успех и за самия него, и за катедрата, в която работи. Тя е красив и елегантен шрих към портрета на покойния му учител проф. д-р Живко Бояджиев и аз с пълна убеденост я препоръчвам за защита.

Позволявам си да се обърна към членовете на почитаемото Научно жури да подкрепят с положителен вот усилията на дисертанта и да присъдят на Никола Кръстев Кръстев образователната и научна степен „доктор“ (образователно направление 2.1. Филология, специалност: 05.04.11 – Общо и сравнително езикознание).

12.05.2016.

Подпис:

(Проф., д.ф.н. Стефана Димитрова)